

7. Виконавча влада в Україні: Навч. носіб. / За заг. ред. Н. Р. Нижник. — К.: УАДУ, 2002. — 128 с.

8. *Серьогін С. М* Державний службовець у відносинах між владою і суспільством: Монографія. — Д.: ДРІДУ НАДУ при Президентові України, 2003. — 456 с.

9. *Соціально-гуманітарні фактори та умови формування майбутнього працівника ОВС як суб'єкта правоохоронної діяльності: Монографія* / Авт. кол.: Савченко С. В., Литвинов О. М. та ін.; За ред. проф. Віденської Е. В. та доц. Литвинова О. М. — Луганськ: РВВ ЛАВС, 2005. — 296 с.

10. *Василевська Т.* Етико-методологічні підходи до аналізу ефективності людського ресурсу державного управління в епоху глобального розвитку // Ефективність державного управління в контексті, глобалізації та євроінтеграції: Матеріали науково-практичної конференції / За ред. В. І. Лугового, В. М. Князева. — К.: НАДУ, 2003. — Т. 1. — С. 72—74.

11. *Яремко Я.* Семантичний аспект природи терміна // Вісник: Проблеми української термінології. — Львів: Національний університет «Львівська політехніка», 2006. — № 559. — С. 53—56.

12. *Павлова О.* Мова науки та її лексичний склад // Вісник: Проблеми української термінології. — Львів: Національний університет «Львівська політехніка», 2006. — № 559. — С. 25—31.

С. І. Дячук, канд. юрид. наук,
суддя військового місцевого суду Київського гарнізону,
доцент кафедри цивільного і трудового права,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ПРАВОЗНАВЦІВ

Правова система України за останні п'ятнадцять років зазнала суттєвих якісних змін у бік її вдосконалення та уніфікації (гармонізації) з міжнародними правовими стандартами. Вказані процеси супроводжуються постійною зміною, доповненням й уточненням законодавчих актів у різних галузях права. Дуже суперечливою є і судова практика, яка розвивається без належного спрямування.

Така ситуація суттєво впливає як на підготовку фахівців у галузі права, висуваючи до них якісно нові підвищені вимоги, так і на їхню практичну діяльність, яка все більше набуває комплекс-

ного характеру. Усе це потребує нового підходу в системі підготовки таких спеціалістів.

Юридична освіта в Україні сьогодні має орієнтувати студента на гуманістичні цінності демократичного суспільства, визнання загальнолюдських цінностей, бути спрямована на підготовку нового покоління юристів, які поділяють глобальну ідею соціальної справедливості. На жаль, сьогодні спостерігаються негативні тенденції у процесі підготовки професійних правників. Як наслідок — послаблення традиційної ролі юриста як незалежного консультанта, посередника між сторонами, що конфліктують, втрата правником відчуття цілі в роботі, а відтак і довіри до нього самого та ін. Саме тому реалізація основних ідей Болонської декларації, серед яких і підвищення якості освіти, — нагальна потреба сьогодні. Детальніше з цього приводу висловлювалися пропозиції у матеріалах науково-методичної конференції «Удосконалення змісту та форм організації навчального процесу відповідно до міжнародних стандартів», яка відбулася 2—4 лютого 2005 року у Київському національному університеті імені Вадима Гетьмана [1].

Підготовка правознавців на сучасному етапі передбачає паралельно з вивченням фундаментальних юридичних наук, опануванням теорії права та складових його окремих галузей також і набуття практичних знань з організації, методики і техніки законотворчого процесу, тлумачення закону, правової кваліфікації, ведення судового процесу у різних формах здійснення судочинства, складання первинних процесуальних та інших правових документів, а також і вміння орієнтуватися у судовій практиці, у тому числі міжнародних судових інституцій. Останнє, на наш погляд, все більше набуває вагомego значення для підготовки й формування фахівців вищої кваліфікації з права. З цього приводу слід підтримати Т. Кілічаву, яка пропонує у спеціальній частині навчального плану з дисципліни «Цивільне процесуальне право» окремо передбачити тему: Втілення Європейських стандартів у цивільний процес України [2, с. 322—329].

Отже, можна сформулювати такі два окремі напрями практичної підготовки фахівців правознавців: а) набуття під час навчання практичних навичок здійснення фахових функцій з питань права в ролі окремого суб'єкта процесуальної діяльності (чи то в судовому процесі, чи то в процесі діяльності правоохоронних органів); б) опанування судовою практикою.

Щодо першого окресленого нами напрямку, то тут слід зазначити таке. Відповідно до вимог освітньої-кваліфікаційної характеристики бакалавр за спеціальністю «Правознавство» має право

після закінчення навчання у вищому навчальному закладі працювати за спеціальністю у правоохоронних, контролюючих та інших державних органах. Тому практичний аспект підготовки таких фахівців має суттєве значення для їх фахової діяльності у подальшому, тим більше від цього в окремих випадках напряду залежатиме якість та повнота виконання державою головної своєї функції — утвердження та забезпечення прав людини.

Так, для фахової підготовки спеціалістів з права навчальним планом передбачено вивчення різних навчальних дисциплін, у тому числі суто теоретичного спрямування, наприклад «Теорія держави і права», «Історія держави і права зарубіжних країн» та ін. Однак при вивченні дисципліни, скажімо «Цивільне процесуальне право», студенти опановують методику й техніку ведення справи в суді, складання процесуальних документів тощо. Теми даної навчальної програми безпосередньо орієнтують на ті функції юриста, які не можуть бути опановані виключно на теоретичному рівні, без розвитку практичних навичок. Так, неможливе без відпрацювання практичних навичок вивчення таких тем предмету, як *«Подання позову. Відкриття провадження у справі»*, *«Судові рішення суду першої інстанції»* — зміст вказаних тем забезпечує професійну функцію «розробка документів правового характеру», *«Докази і доказування в цивільному процесі»* — функцію «юридична кваліфікація фактів та обставин» і таке інше. З урахуванням вказаного до навчальної програми включені відповідні **блоки-практикуми**. Зокрема, на кафедрі цивільного та трудового права КНЕУ колективом викладачів з участю практичних працівників розроблено рольові ігри з цивільного процесу, методичні рекомендації з яких опубліковані в окремому виданні і метою яких є розвиток саме практичних навичок у сфері професійної діяльності, що відповідає даній дисципліні, індивідуально у кожного студента. Організуючі такі заняття, скажімо, які стосуються різних стадій цивільного процесу, вбачається доцільним використання однієї, але наближеної до реальної складної правової ситуації, насиченої різними правовими колізіями. Такий підхід, як свідчить отриманий досвід, тільки сприяє відповідальному ставленню студента до отриманого рольового завдання, оскільки такий результат додатково стимульований бажанням останнього до кінця і остаточно розв'язати для себе і за своєю безпосередньою участю конкретний правовий конфлікт. Це так би мовити, перший практичний досвід, але при цьому ризик бути викресленим із лав практикуючих юристів очевидно зведено до мінімуму, і це також є суттєвим.

На користь практичної складової у навчанні правознавця вказує і сама по собі природа його фахової діяльності. Практична діяльність правника безпосередньо пов'язана із суворим дотриманням вимог законодавчих актів, що регулюють різні сфери правозастосовчої діяльності, і ним особисто. Звідси виникає потреба ще в студентські роки прищепити майбутнім спеціалістам відповідальне та шанобливе ставлення до Закону.

Так, головним завданням студента при вивченні дисциплін «Цивільне процесуальне право» є не засвоєння відомих істин, а розвиток творчого мислення, можливості самостійно працювати і набувати певні вміння і навички, перетворюючи інформацію у конкретні знання. У рамках зазначеної дисципліни студенти повинні опанувати нормами та інститутами цивільного процесуального права, правовими поглядами з проблем цивільного процесу, накопиченими правовою наукою. У результаті вивчення цивільного процесуального права студенти повинні знати суть і значення цивільної процесуальної форми; права і обов'язки учасників цивільних процесуальних правовідносин; стадії цивільного процесу та їх завдання; види проваджень у цивільному процесу; ознайомитися із судовою практикою застосування цивільного процесуального законодавства та вміло орієнтуватися в ній; уміти застосовувати цивільне процесуальне законодавство в процесі практичної роботи за юридичною спеціальністю. Саме тому курс цивільного процесуального права та інших юридичних наук процесуального спрямування повинні викладатися із застосуванням активних методів навчання. Такими можуть бути рольові ігри, індивідуально-консультативна робота, системна самостійна робота студентів. Свою позитивну роль відіграє і така форма організації навчального процесу, як виконання індивідуального письмового завдання у вигляді розв'язання **тестів** та **ситуативних завдань**.

Тести — це перелік питань з відповідної галузі права, складених відповідно до чинного законодавства, які передбачають чітку та однозначну відповідь (вибір правильної відповіді із запропонованих варіантів). Застосування тестів сприяє швидкому визначенню рівня обізнаності студента в законодавстві та можливості його оперативного використання.

Ситуативні завдання — це спірні ситуації, що потребують правової оцінки або вирішення казусу у правовій спосіб із посиланням на чинне законодавство. Виконання ситуативного завдання полягає у викладенні мотивованого рішення у конкретній справі (цивільній, господарській, кримінальній тощо), що дасть змогу

визначити вміння студента оцінювати доказову базу, здатність правильно застосовувати норми закону, логічно доводити правильність свого рішення.

Важливе значення для підготовки правознавців має індивідуалізація виконання ними тестів і ситуативних завдань. Для цього викладачами кафедри розробляються 5—15 варіантів завдань з різною інформаційною базою. Індивідуальні завдання виконуються за загальною методикою, але вимагають самостійного виконання кожним студентом. Виконані індивідуальні завдання кожний студент захищає перед викладачем, одержує відповідні оцінки, передбачені системою поточного і підсумкового контролю знань.

Запропонована концепція елементів письмового завдання у формі тестів і ситуативних завдань передбачає оцінювання знань студентів за різними критеріями: знання матеріального та процесуального права; вміння оперувати понятійно-категорійним апаратом і застосовувати його на практиці; послідовність і логіка мислення; виклад думок і формулювання правової позиції; здатність оперативно мислити, приймати мотивоване рішення тощо.

Значне скорочення аудиторних занять та збільшення часу на самостійне вивчення дисциплін, які формують фахівця з права, потребує інтенсивності роботи студентів з вивчення навчальних дисциплін і, в першу чергу, набуття практичних навичок з ведення документообігу при розв'язанні правових конфліктів. Тому важливого значення набуває **індивідуально-консультативна робота** викладача зі студентами. Ці заняття мають проходити в навчально-методичних кабінетах, в яких є необхідна для цього інформаційна база (законодавчі акти, нормативно-правові документи, спеціалізовані журнали, підборки статей, зразки оформлених процесуальних документів тощо).

Нарешті, в межах першого окресленого нами напрямку практичної підготовки студентів-юристів, не можна не сказати про чи не найголовнішу складову такої підготовки, як **навчальна практика**.

У 70-х — 80-х рр. минулого століття студенти, які навчалися за спеціальністю «Правознавство», обов'язково проходили в судах та органах прокуратури виробничу практику, яка тривала кілька місяців. Це давало можливість значно підвищувати практичну підготовку фахівців. В сучасних умовах загальні підходи до підготовки бакалаврів не завжди передбачають проходження студентами виробничої практики. Водночас, протягом такого стажування відбувається реальне ознайомлення студента з майбутньою про-

фесією, стажист оцінює свою здібності за допомогою вже практикуючого юриста. Результати професійної адаптації призначеного на посаду юриста помітні вже після першої його атестації.

Враховуючи прикладний характер підготовки фахівців права, вважаємо за доцільне розширити в навчальному плані завдання та межі виробничої практики.

Звичайно, слід зазначити, що орієнтування навчального процесу на практичну підготовку не може означати применшення значення теоретичних дисциплін для формування правника. Фахівці обґрунтовано вважають, що лише систематичний навчальний процес, який органічно охоплює теоретичну та практичну частини, забезпечує можливість усунути прогалини в практичній підготовці майбутнього правника, спричинені суб'єктивними умовами, скажімо недоліками в роботі окремо взятого викладача [3, 35—41].

Другим напрямом практичної підготовки фахівців правознавців є опанування ними судовою практикою.

Законом України від 21 червня 2001 року № 2540 «Про внесення змін до Цивільного процесуального Кодексу України» ст. 328 цього кодексу було вкладено в новій редакції, відповідно до якої Верховний Суд України (складом усієї судової палати з цивільних справ) повинен прийняти до касаційного провадження і переглянути будь-яку справу, що вирішена не так, як раніше цим судом касаційної інстанції була вирішена інша аналогічна справа. А тому казуальне тлумачення норми права, яке міститься у «зразковій» («модельній») справі, вирішеній Верховним Судом України в порядку судового контролю, стає обов'язковим і для нижчих судових інстанцій, а через останні й для всіх інших осіб. Інакше виникає загроза касаційного скасування постановленого рішення чи зміни рішення по суті.

Судові акти, на нашу думку, поділяються за їх змістом і спрямованістю на наступні категорії. *Судові акти правозастосовного спрямування* як результат казуального тлумачення, які здійснено судом у процесі правозастосування. Такі судові акти використовуються місцевими судами з метою з'ясування змісту та дії правових приписів аналогічних за фактичними обставинами випадках (функція прецеденту тлумачення). *Судові інтерпретаційні акти*, які містять дескриптивні судження (описові, інформативні) щодо змісту та дії правових приписів, зв'язків одних норм з іншими. Їх основне завдання — роз'яснення змісту та дії правових приписів. Вони мають значення для суддів як правові рішення, які мають силу переконливості та аргументованості, що надає їм статус судового прецеденту.

Правовий феномен судових актів Верховного Суду України визначається наукою як вироблена у процесі правозастосовного тлумачення правова позиція щодо встановлених фактичних обставин. Проте доводиться констатувати, що Верховний Суд України дуже повільно реагує на зміни у чинному законодавстві, скажімо, у цивільних правовідносинах, які виникають у зв'язку із застосуванням нового Цивільного кодексу України.

Отже, судові акти Верховного Суду України виконують функцію засобів судового контролю над правовими процесами, діями суб'єктів права та їх результатами (функція засобу забезпечення законності). Відтак увага до таких судових рішень під час організації навчального процесу повинна бути з боку викладачів підвищена. Студенти повинні знати джерело такої інформації, вміти ним користуватись, систематизувати отриманні знання. Тут у пригоді може стати досвід викладача з організації та ведення власної інформаційно-пошукової системи, чи, принаймні, з використання вже існуючих таких систем.

Ще одна форма судових роз'яснень Верховного Суду — огляди судової практики — виконують функцію уніфікації правозастосовної судової практики, але вони не належать до судових актів.

З метою офіційного оприлюднення правових позицій Верховного Суду України з вирішення справ певних категорій останнім видаються, починаючи з 1997 року, у спеціальному збірнику рішення Верховного Суду України, інші види науково-практичних коментарів, результати узагальнень судової практики (подані у спеціалізованому виданні «Вісник Верховного Суду України»), які повинні ставати підґрунтя для дискусій та обговорень зі студентами під час проведення занять практичного спрямування.

Внесені пропозиції, на наше глибоке переконання, підвищать рівень практичної підготовки фахівців з права, їх конкурентоздатність на ринку праці.

Література

1. Удосконалення змісту та форм організації навчального процесу відповідно до міжнародних стандартів: Зб. матеріалів наук.-метод. конф. 2—4 лютого 2005 р. (В 2-х томах). — К.: КНЕУ, 2005.

2. Кілічава Т. М. Цивільне процесуальне право: Навчальний посібник. — К.: Центр навчальної літератури, 2007.

3. Самсон І. Л. Формування корпусу професійних суддів: формальний та реальний підходи // Вісник Верховного Суду України. — № 3 (79). — 2007.